

Alain de Benoist Kereszténység és pogányság az európai jövőben

**(Gazdag István beszélgetése Alain de Benoist-val)
antidogma.hu, szo, 2002/07/27**

Alain de Benoist, az európai Új Jobboldal „pápájaként” – mondhatni „tisztéből” is adódóan – munkássága során számtalan mélyeszántó gondolattal gazdagította a különböző valláshiedelmekkel (elsősorban is a kereszténységgel) kapcsolatos ismereteinket. Mint következetes nietzscheánushoz és „jó európaihoz” illik, a vallás kérdésében elfoglalt álláspontja szilárd és határozott, ahogyan azt már régen kinyilvánította a francia neomonoteista budoárfilozófusok egyikével szemben, imígyen: „Meg kell hallanunk az olümposzi istenek harsány, felszabadító kacagását. Bernard-Henri Lévy felszólított bennünket, hogy válasszunk Athén és Jeruzsálem között. Választottunk: az Akropoliszra megyünk imádkozni.” Ez alkalommal a kereszténység és a pogányság viszonyáról, jelenéről és jövőjéről fogalmazza meg pertinens és – szokásához híven – nonkonformista véleményét.

G.I.: A keresztény vallás tavalyelőtt ünnepelte kétezer éves jubileumát. Az esemény körül csapott világméretű csinnadratta és egyes egyházi méltóságok kincstári optimizmusa ellenére az egyházakon a kifulladás jelei mutatkoznak: az egyházi szolgálat iránti elhivatottság drasztikus csökkenése, a papok magas átlagéletkora (71 év), a kiürülő templomok, az aktív vallásgyakorlás visszaszorulása, a hívők dogmákkal szembeni fokozódó tamáskodása stb. – mindez a kereszténység idült szervi bajait jelzi, különösképpen Európában. Vajon a látványos lerobbanás folyamata megállítható-e?

A.deB.: Az egyházak valóban elég rossz állapotban vannak, a statisztikák e tekintetben magukért beszélnek és egyértelműen igazolják mind a rendszeres vallásgyakorlás, mind a hitbuzgalom csökkenését, és ezzel együtt a vallás dogmaiban való racionális kételkedés fokozódását. Csupán néhány adat a saját „házam” tájékaról: a magukat katolikusnak kijelentő franciák mindössze 31 százaléka tekinti biztosnak Isten létezését, 35 százalékuk valószínűnek, 14 százalékuk valószínűtlennek, 12 százalékuk pedig kizártnak tartja azt. A francia katolikusok 48 százaléka többé már nem hisz Krisztus valós jelenlétében az oltáriszentségben. Magának a dogmának a fogalmát is egyre

kevésbé értik, a „halálos bűn” fogalma pedig végképp elvesztette minden hitelességét. Annak ellenére tehát, hogy a katolikus egyház – legalábbis papíron – egymilliárd hívővel számol, nem túlzás gyorsuló dekrisztianizációról beszélni a keresztény egyházak európai helyzetét illetően. Azt, hogy megfordítható folyamatról van-e szó, nehéz eldönteni, mivel a történelem nem lineáris és mindig nyitott marad. Mindez a konjunktúra függvénye. Szerintem azonban a lényeg máshol van. A keresztény hit roskatagságának valódi oka ugyanis a kollektív hiedelmek általános kimerülésében keresendő, legyenek azok vallásos vagy ideológia természetűek. Ez a kimerülés, amely a modernitás végét jellemzi, ugyanúgy sújtja az egyházakat, mint a pártokat vagy a szakszervezeteket. Az elhivatottságok krízisét a meggyőződések általános csökkenése, az önfeláldozó mentalitás összeomlása, a hosszú távú elkötelezettségekhez kötött értékek tényleges eltűnése táplálja. E tekintetben II. János Pál nem tévedett, amikor „gyakorlati materializmusról” beszélt, vagyis a materializmus olyan formájáról, amelyben nincs semmi doktrinális vagy filozófikus. Röviden azt mondhatjuk, hogy az ateizmust a közömbösség váltotta fel.

Ha az egyház, ahogyan gondolom, sötét jövőnek néz elébe, ez mindenekelőtt azért van, mert magának a vallásosságnak változott meg a státusa. A modernitást megelőző korszak ugyanis a múlt (a tradíció) általi meghatározottságot privilegizálta, amelyben a nemzedékről nemzedékre átadott vallás lényeges szerepet játszott az emberi aspirációk és magatartások korlátozásával és szabályozásával. A globális társadalom tehát egy viszonylagos heteronómia rendszerében élt. A modernitás viszont a múlt általi meghatározottságot a jövő általi determinációval helyettesítette (ez a „haladás ideológiája”), egyszerre juttatva a globális társadalmat a heteronómia rendszeréből az autonómia rendszerébe (ez pedig a szubjektivitás metafizikája). Ez a két meghatározottsági mód elhalványult, egyik a másik után. A posztmodern pillanat a jelen általi determinációnak felel meg, ahol minden egyéni preferenciák és választások dolga, amelyeket többé már nem egy alapító modell vagy egy jövőre vonatkozó terv határoz meg, hanem egy azonnali affirmációs akarat, tehát maguk az öröklött identitások is választott identitásokká váltak.

A vallás mind a pogány, mind a keresztény rendszerben mindenekelőtt a társadalom általános szervező módszere volt. Márpedig ez a korszak nyilvánvalóan elmúlt, és emberi kilátás szerint nem valószínű, hogy Európában a közeljövőben visszatérhet. A magánszférába szorított egyház már régóta nem a globális társadalom sarkköve, hanem csak a civil társadalom egyik összetevője – éspedig egyik a sok közül –, amely tagjainak

önkéntes csatlakozása alapján szerveződik. Ennek pedig az a legfontosabb következménye, hogy a hit egyszerű véleménnyé vált – ugyanolyan véleménnyé, mint többi. A kereszténységre nézve legsúlyosabb következményekkel járó tényezőnek éppen ezért azt tartom, hogy a hit átment a közösséget magába foglaló referencia státusából az állampolgár egyéni véleményének státusába.

G.I.: Ennek ellenére időről időre még napjainkban is tanúi lehetünk az istenhit paroxizmusának, vagyis az önkívülettel határos őrzöngésének (és itt most nem elsősorban az iszlám integrizmus terrormódszereire gondolok, hanem egyes protestáns karizmatikus szekták istentiszteletein tapasztalt hisztérikus jelenetekre), ami inkább azt bizonyítja, hogy ha a vallás alapján ítélünk, akkor az emberiség még mindig gyerekcipőben jár. Az infantilizmusról jut eszembe, hogy például a pápa nyilvános megjelenései alkalmával ifjú entuziaszták ezrei éppen úgy csápolnak és őrzöngenek, mint a rockkoncerteken. Ezek a jelenségek nem az istenhit lassú kimúlását, hanem inkább a vallásosság vitális energiákkal való újrafeltöltődését mutatják.

A.deB.: Posztmodern szempontból nincs alapvető különbség a szekták virágzása, a Világifjúsági Napok, a Gay Pride (vagyis a homokos büszkeség ünnepe), a Love Parade, a sportszarnokokban vagy éppen Lady Di temetésén összegyűlt tömegek között. Mindegyik esetben ugyanarról az ünneplő együttáldozásról, spontán együttlétről, érzelmi (mondhatni: „dionüszoszi”) kitörésről van szó. Kétségtelen, hogy II. János Pál vezetése alatt az egyház igyekezett alkalmazkodni az emberek ilyen irányú igényeihez, mintegy narkotikum pótlékként ajánlva tömeg-happeningeket, körmeneteket és eucharisztikus kongresszusokat – mindenhol a helyi elvárásokhoz igazodva. Ne felejtjük el azonban, hogy a lelkesedés, természeténél fogva, elég gyorsan lelohad, különösen akkor, ha nem egy strukturált lelkesedésről van szó. Arra is emlékeztetnék, hogy a közösségi lét fellendülése sem akadályozza meg a magatartások individualizációját. Posztmodern rendszerben az emberek nem annyira az üdvözülést keresik a vallásban, mint inkább egyrészt támpontokat („értelmet”), másrészt recepteket a „kiteljesedéshez” vagy a „boldogsághoz”. A hit elsőrendű mozgatója már nem a túlvilág, hanem az evilági önépítés óhaja. Egyesek alapjában véve azt várják a vallástól, amit mások egy kúrától vagy egy terápiától: belső nyugalmat, jobb közérzetet. Ebből ered a növekvő eltávolodás hit és hitközséghez tartozás, hívek és egyház, átélt hit és intézményhez való csatlakozás között, valamint az elutasítás is, amelyet az egyéni lelkiismeret

szegez egyre inkább a magiszterrel (vagyis az egyházi állásfoglalásokkal) szembe. Még a hívők körében is egyre nagyobb visszautasításba ütközik ugyanis annak a gondolata, hogy egy külső hatalom beavatkozhat az egyén magatartásába, ráadásul a legintimebb szférák tekintetében (válás, homoszexualitás, házasságon kívüli gyerekszülés, genetikai manipulációk stb.). Az eredmény az, hogy az egyház elkerülhetetlenül is egyre „reakciósabbnak”, de különösen egyre tehetetlenebbnek tűnik. A püspökökkel és a papokkal mint „erkölcsi tekintélyekkel” konzultálhat ugyan a közhatalom bizonyos kérdésekben, arról azonban többé már szó sem lehet, hogy bármiféle erkölcsi vagy „természeti” törvény felülmúlja a pozitív polgári törvényt. Az egyházaknak, minden irányzatot beleszámítva, már nincs hatalmuk arra, hogy meghatározzák a hit tartalmát, és még kevésbé, hogy befolyásolják a politikai választást vagy szabályozzák az erkölcsöket.

G.I.: Úgy tűnik, mintha a keleti kereszténység jobban ellenállna az erózióknak...

A.deB.: Ez igaz, de kérdés, hogy mennyi ideig. Az ortodox egyházak persze többé-kevésbé még ma is olyan presztízst és tekintélyt élveznek, amelyet a katolikus egyház már régen elvesztett Nyugat-Európában. A jelenlegi katolicizmus és ortodoxia közötti különbségek, nevezetesen a hagyományos liturgiának biztosított szerep, kétségtelenül közrejátszanak ebben. Mindazonáltal ennek a tényállapotnak véleményem szerint az a fő oka, hogy az ortodox országok, jórészt hosszú időn át a kommunista rendszer rabjai lévén, még nem jöttek ki a modernitásból. Márpedig sokkal inkább a posztmodern pillanat az, amely végzetes az intézményesült vallásokra nézve. Ameddig a modernitás harcolt az egyház ellen, ez utóbbi – östörténeti hagyományaiból merítve erőt és az üldözöttség „mártiriumával” övezve – nagyon jól tudott ellenállni és túlélni, de miután megszűnik a mozgósítás ellene, megváltozik a helyzet. Ha országonként vizsgáljuk a keresztények helyzetét a világon, megállapíthatjuk egyébként, hogy az egyházak csak ott maradtak viszonylag erősek, ahol nem vallási, hanem politikai vagy kulturális tényezők játszanak közre az érdekükben. Ebből a szempontból párhuzamot lehet vonni az iszlámizmussal. Amint azonban a politikai törekvések teljesültek, az egyház befolyása rendszerint csökken, lásd Lengyelországot.

G.I.: A keresztények, mint tudjuk, először „bálványimádattal” vádolták meg a pogányokat, majd miután nem sikerült gyökerestől kiirtaniuk a népi hiedelmeket, átvették minden „beépíthetőt” a pogány hagyományból. Az

európai kereszténység ily módon egy kevert jelenséggé vált. A reformáció korától kezdődően azonban – egyre inkább visszanyúlva az ábrahámi forrásokhoz és egyre inkább elvetve a kereszténység pogány megnyilvánulásait – elutasítja ezt a „mixtúrát”, amely lehetővé tette az európai földön történő megtelepedését, és ezáltal hozzájárul saját eltűnéséhez.

A.deB.: Nyilvánvaló, hogy minél inkább próbálja magát a kereszténység „pogánytalanítani”, annál kevesebb visszhangra talál az ősrégi népi hagyományokra ösztönösen érzékeny néptömegek szívében, amely hagyományokat az évszázadok szentesítették, de valójában az idők sötétjéből erednek. A dolog azonban ennél sokkal összetettebb. A protestantizmus, amely első látásra – ikonoklaszmosza, a Mária-kultusz és a szentek kultuszának (vagyis a régi sokistenhit nyilvánvaló „transzplantációjának”) elvetése, a Szentírás betűihez való visszatérése révén – sokkal kevésbé volt „pogány”, mint a katolicizmus, mégis megőrizte a pogányság bizonyos vonásait, amelyeket a katolicizmus parlagon hagyott. Ne feledjük ugyanis, hogy a protestáns országok lényegében germán országok, amelyeket később térítettek keresztény hitre, mint a latin országokat és bennük a pogányság különösképpen is begyökeresedett. Az, hogy ezek a többiekénél hosszabb ideig pogánynak megmaradt országok nyilvánvalóan a Rómától való elszakadás vágyától vezéreltetve fordultak a protestantizmus felé, elgondolkodtató a történelem fortélyait illetően.

Ezzel szemben az egyik dolog, ami a katolicizmust a protestantizmustól megkülönbözteti, az a „kizárólag a Szentíráshoz való mihez tartás” elutasítása. A hagyomány fogalom („az Atyák és a zsinatok”) központi szerepet játszik a katolicizmusban, aminek az a következménye, hogy a római egyház, akármennyire is szeretné ezt egyes képviselői, csak nagyon nehezen tudja elvetni az említett „mixtúrát”. A katolicizmus az európai történelem kétezer esztendejéhez van kötve. Ugyanakkor Európán kívül találja meg forrását, abban az elképesztő sorsban, amelyet egy kis zsidó szekta megszorodott ivadéka ismertek meg. Európai történelme letörölhetetlen nyomot hagyott rajta, miközben eredetének „import jellege” egyetemes küldetésére emlékezteti, ily módon két pólus közötti ingadozásra kárhuztatja anélkül, hogy valaha is csupán az egyikőjükkel azonosulhatna, ami egyszerre az ereje és a gyöngesége. Aquinói Tamás zseniális módon megpróbálta a legmagasabb szinten összebékíteni a keresztény teológia dogmatikáját és Arisztotelész tulajdonképpen pogány gondolatiságát. Ami a legjobb nála, az éppen Arisztotelésztől származik, amit pedig hozzátesz, az azt illusztrálja, amit Louis Rougier teljes joggal nevezett a „skolasztika

kudarcának”.

G.I.: Ahogyan lapja, a Nouvelle École legutóbbi számában írja, a kereszténység „ugyanakkor, amikor elpusztul mint hiedelem, győzedelmeskedik mint ideológia”. Ezzel kapcsolatban „társadalmi monoteizmusról” és „szekularizációs folyamatról” beszél. Mire is gondol pontosan?

A.deB.: A kereszténység megszült mindent, amit csak megszülni lehetett, beleértve azokat a társadalmi és ideológikus formákat is, amelyek – igaz szekularizálódva – saját inspirációs bázisán vonhatták kétségbe az autoritását. Tévedés lenne tehát úgy magyarázni a szekularizációt, mintha az a közszféra fokozatos kivonása lenne a keresztény vallás befolyása alól. A szekularizáció valóban megfelel az egyházzal szembeni emancipációnak, de oly módon, hogy eme vallás jellegzetes témái áthelyeződnek a profán szférába: a szó biblikus értelmében vett „igazság”, az isteni hatalom mintájára elképzelt politikai hatalom, a „fényes” jövő eszkatologikus várása stb. Másként mondva, a szekularizáció nem más, mint a vallási hiedelem politikai hiedelemmé való átmenete, a hiedelem területének elhagyása nélkül. A modern társadalmak létesítő ténye tehát nem annyira a keresztény perspektíva elhagyása, mint inkább profán – és tradicionális keresztény szempontból persze eretnek – áthelyezése egy egész sor ideológiai „nagy elbeszélés” formája alá, amelyekben a „boldogság” helyettesítette az üdvözülést, a jövő pedig a túlvilágot. Ebből a szempontból azt mondhatjuk, hogy az egyház a modernitás befejeződésének a pillanatában többé már nem azért nem volt képes a nézeteit a társadalomra kényszeríteni, mert megbukott az értékei átadásában, hanem mert éppen ellenkezőleg, sikerült neki azokat mindenhol elterjesztenie egy olyan világban, amely ennél fogva nélküle – sőt ellene is – hivatkozhat rájuk.

Manapság nem a kereszténység eltűnésére lehet számítani, hanem a „befejeződésére” – amely egyszerre jelenti a véget (a végső fázist) és a legbefejezettebb állapotot (a teljességet). Ebben az értelemben lehet azt mondani a kereszténységről, hogy „lejárt az ideje”, ami egyrészt azt jelenti, hogy a keresztény hit mára befejezte történelmi ciklusát, de ugyanakkor azt is, hogy ha a kereszténység a „bevégeződésre” hivatott, ez először is azért van, mert győzött. Marcel Gauchet teljes joggal írta le a kereszténységet „a vallásból való kilépés vallásaként” – vagyis olyan vallásaként, amely magában hordozta saját „negativitásának”, tehát saját felbomlásának a csíráit.

G.I.: A modern világ elutasítása egyenlő forrásának vitatásával, vagyis keresztény „televényének” kétségbe vonásával. Vajon a pogány, vagyis prekeresztény hagyományok feltámasztása számba jöhet-e mint lehetséges lázadási forma?

A.deB.: A pogány vallások feltámadása, olyan formában, ahogyan valaha a múltban léteztek, véleményem szerint kizárt – mégpedig ugyanazon okok miatt, amelyek a kereszténység jelenlegi válságát is kiváltották, és amelyek megváltoztatták a vallás státusát társadalmunkban. Ellenben nagyon is ajánlott a pogánysághoz fordulni egy hosszú távú dimenzió felfedezése, eredetünk jobb megismerése céljából, ami magában foglalja azt is, hogy megtanuljunk megismerni a történelmét, a mítoszait és a teológiáját, oly módon, hogy ez az ismeret élő módon tápláljon egy alternatív pillantást a világra. Ez magába foglalja azoknak a par excellence pogány értékeknek a felvállalását is, mint a tolerancia, az értékek politeizmusa, a különbözőség íze, az érdeknélküliség, a népek személyiségének tisztelete stb. A pogány vallások persze mögöttünk vannak, de a mentalitás, amelynek a hordozói voltak, sohasem tűnt el. Ez a mentalitás állandóan felbukkant a múltban és állandóan fel fog bukkanni a jövőben, mindaddig, amíg hordozó népei még itt lesznek, hogy tanúskodhassanak róla.